

kodáshoz szoktassa, az egymással küzdő világnézetek különböző álláspontjainak türelmes megismerésébe begyakorolja és ez által az ideális szellemi közösség kötelékét megszilárdítsa. A philosophia e feladatának teljesítését nem megnehezíteni, hanem lehetőleg előmozdítani kell a többi tudománynak. A philosophiának ugyanis a realismus mai korában a többi szaktudományoknak mindinkább emelkedő igényei mellett nehéz helyzete van ideális feladatának betöltését illetőleg, azért némelyek külső kényszerreszközökkel, vizsgálati követelésekkel akarnak neki nagyobb működési tért biztosítani. J. B. M. ezt helytelennek tartja vagy legalább is nem a legjobb gyakorló eszköznek. Szabadgondolkodás nehezen alkalmazkodik valamely kényszerhez és nincsen alkalmatlanabb arra, hogy a vizsgálat tárgyát képezze, mint a philosophiai ismeret. A vizsgálatokat a philosophiából, csak szükséges rosznak lehet tekinteni a fennálló tanszabadság megjobbítására.

Többet lehet várni a szakkörök önként jövő előzékenységétől, ha ezek igényeiket csak annyira terjesztendik ki, illetőleg annyira korlátozzák, hogy a philosophia iránt nem idegenkedő tanulóknak idejük és alkalmuk lehessen szabadon a philosophiához fordulhatni és ha a szakkörök ez által bebizonyítják a philosophia, mint egyetemi tárgy iránt azon tiszteletet, melylyel környezve kell lennie, ha mint szaktudomány a realis szaktudományok mellett virágozni akar. A philosophiának, mint egyetemi tanulmánynak szüksége van az összes többi tanulmánykör ezen kedvezésére feladatának teljesítését illetőleg.

Dr. Buday József.

Schopenhauer és Wagner Rikárd. Zeneaesthetikai tanulmány. Irtá Harrach József Budapest, 1887.

A művészetnek philosophiai felfogása hazánkban oly ritka tünemény, hogy minden ez irányban próbálkozó művet nagybecsű kísérletül, hálásan kell fogadnunk; annál nagyobb hálával, ha oly művészetnek philosophiai felfogásáról van szó, mely, mint legsubjectivebb, lényegében egyuttal legnehezebben megközelíthető, milyen a zene. E problémánál azért nem a zene hatásáról lelkünkre van szó, hanem arról: ha minden művészet valami eszmének bizonyos anyagi alakban való kifejezése, — melyik azon eszme, melyet a zene kifejez? S e kérdés megfejtésével meg van értve azon hatás is, melyet a zene lelkünkre gyakorol.

Harrach József könyve a zene tartalmának problémáját veti fel s annyiban felelte áll a közönséges opera- és concertbírálgatásoknak,

melyek többnyire alanyi impressiók kérdéses természetét általános és köz-
 érvényű ítéletekként akarják oda állítani; felette áll a zenetörténelmi
 essayeknek, mikben sok anekdota és külsőség kevés értelemmel vegyül;
 felette áll a divatos aesthetikai elmefuttatásoknak is. E magaslátát
 metaphysikai jelleme adja meg neki, minthogy nyilván a zene végső
 lényegének fejtegetését tűzi ki eléjül.

E feladat megfejthetésével Harrach urat úgy látszik azon körülmény
 kecsegtette, hogy két különböző téren mozgó lánghelmének tevé-
 kenysége a zene terén majdnem egészen egyezik, mely épen nem esetle-
 ges találkozás a tan igazsága mellett látszik szólani. Egyik a mystikus
 philosophus — másik a praktikus zeneköltő; amaz aprióri magyarázva a
 zenét egy mystikus világlényegből, emez gyakorlatával, zeneműveinek
 költői tartalmával igazolván azon tételt, hogy a világ lényege az akarat.

Harrach elfogadja Schopenhauer álláspontját („részünkről elfo-
 gadjuk rendszere alapelvét“ 44 l.) s feladatát közelebbről úgy határozza
 meg, hogy Schop, „menynyire oldja meg elméletével a problémát, annak
 kimutatása képezi e munka célját és feladatát“ (8 l.) azonkívül „szá-
 zadunk e két rendkívüli alakjának (Schopenhauer és Wagner R.) a ze-
 neművészetben nyilvánuló szellemi frigyét kívánjuk e munkánkkal bemu-
 tatni“ (11. l.). E két célnak szolgál e művecske.

Állásomat e művecskével szemben úgy foglalom el, a hogy Harrach
 kívánja. „A ki nem játszik valamely hangszert, annak egyszer s min-
 denkorra nincs joga a zenéről írni,“ — idézi Vischerből. Azt a csekély
 technikát a melyet e téren elsajátítottam, bátran semminek tekinthetem,
 Az ebből folyó következményt is elfogadom: nem irok zenéről. Felada-
 tom pusztán arra szorítkozik, hogy a Schop.-féle zeneaesthetika philo-
 sopherumát tegyem megbeszélésem tárgyává. Ahhoz pedig, reménylem,
 mindenkinek van joga, a ki philosophiával foglalkozik s nem siket a ze-
 nei hangok harmoniája. nem érzéktelen a zeneköltészet iránt, és a zené-
 vel, ha csak mint dilettans is, foglalkozott valaha. Mert a zene épen
 azért, mivel, Sch. szerint, az akaratot közvetlenül fejezi ki, senki
 előtt nem lehet érthetetlen, hatását illetőleg. S e hatást nem a zenész,
 hanem a psychologus magyarázza.

Harrach könyvének oekonomiája szerint először, röviden, Sch.
 rendszeréről, aztán általános aesthetikájáról szól, s végre zenephilosophiá-
 ját tárgyalja tüzetesen. Sch. rendszerére alapvonásaiban igen egyszerű és
 ismeretes; egy vak „akarat“, mely az intellectusban világosságot gyűjt
 magának, azon célból hogy e világításnál és épen ez által saját magát
 eloltsa, — ez a dolgok lényege. E lényeg platói ideákba van tagolva

(Welt als W. u. Vorst. I. 206. 1859-diki kiadás), melyeknek felismerése az értelem feladata. Felismeri pedig az intuitív által, mely bizonyos mystikus passív lelki állapot, milyent a neoplatonikusok óta sokan tanítottak már, a nélkül, hogy megmagyarázhatták volna. Schop. azt mondja: „az ideát az individuum soha sem ismeri fel, hanem csak az, a ki minden akarás és minden egyéniség fölé emelkedett, az ismerés tiszta alanyává“ (id. mű I. 276). A mint látni, a gondolat nagyon homályos s magánál Schopenhauernál is csak 1810-ben lép fel, az 1813-ban megjelent: „Über die vierfache Wurzel“-st még nem ismeri.

Az akarat „objectitása“ (tárgyassága) amaz ideálba rejlik. A művészet feladata pedig ez ideáknak kifejtése („Entfaltung u. Verdeutlichung der im obj. jeder Kunst sich aussprechenden Idee, des auf jeder Stufe sich objectivirenden Willens ist der gemeinsame Zweck aller Künste“. W. als W. u. V. I. 298). Van pedig 4 csoport művészet 1) építészet és kertészet, 2) festészet, szobrászat, 3) költészet. 4) zene. A zenének külön állása van a többi művészetek mellett, melyekhez mégis tartozik. Neki ugyanis nincs külön kifejtendő ideája, tárgya maga az akarat, egészében („die Musik ist keineswegs das Abbild einer Idee, sondern das Urbild des Willens selbst, dessen Objectität auch die Ideen sind.“ W. als W. u. V. I. 304.) Onnan közvetlensége és hatása. De mivel az akarat mégis mindig valamit akar, azért a zene mindig az akarat valami akarási módját fogja mutatni s ezt fejtegeti Sch. részletesen.

Harrach elfogadja Sch. alapelvét; de a zene tartalmának eme részletezését határozottan elítéli. „Combinációinak mesterkéltisége nagyon szembeötlő;“ „ez a mesterkelt párhuzam zenephilosophiájának leggyengébb része“ (48 l.); „felette sok tévedése van a melodiáról és harmoniáról szóló praemissáiban s így következtetései sem állják ki a kritikát“ (49 l.). Mint laikus teljesen csatlakozom H. ur fejtegetéseihöz; szinte nevetséges az, a mit Schop. a zene tartalmáról phantasirozott.

Hanem igazán elfogadja-e H. Schop. tanának alapelvét s elveti ezen párhuzamot? Nekem úgy látszik, hogy H. ezzel az elvet is kénytelen elejteni. Mert ha elejti a részleteket, akkor micsoda tartalmat ad a zenének? Ha az alapelvet elfogadjuk, akkor a zene az akarat valami féle váltzásainak kifejezője; ha nem ismerjük el ez utóbbit, akkor az elvben nem bízunk. S valóban Harrach mikor a Schop-féle párhuzamot elveti, pusztán negatív marad, — helyébe állítani pozitív magyarázatot a zene lényegéről nem tud, meg sem kíséri.

De az alapelvet sem igen sürgeti Harrach. „A problema megoldásának nehézségei“ című szakaszban (41—52 l. H. ez elvről így

szól: „végelemzésben az erő fogalma felé hajlik“ (41 l.). Tökéletesen igaz, a Schop-féle akarat nem egyéb mint az erő mythológiája, ezt régen demonstrálta neki Haym Rud. s így győződött meg Frauenstädt is „im Englischen Hof beim Schoppen Wein“, hogy az akarat = erő (Briefe über Schop. Leipz. 1854. 153 lap). Ugy találja továbbá H., hogy Schop az akaratot a zenében sehol sem mutatta fel (45 l.); „mert a physikai hang az erő fogalmával ki van merítve s ha ezt azonosítja az akarattal, akkor nincs motiválva speciális közvetlen nyilvánulásának egész tana“ (45 l.). Pedig ez így van Sch.-nál s ez „éppen a bökkenő“. Feltűnik H.-nak (46 l.) az, hogy az akarat másutt „az eszmék fokán át tárgyiasul, ellenben a zenénél... közvetlenül tárja fel valóját.“ Biz ez nagyon furcsa válogatás az akarat részéről, mely hozzá még „vak,“ bár úgy látszik jó zenei hallása meg van. Ép oly kevéssé találja H. az akaratot „a zeneművészet komplikált szervezetében“; sem az egyes hangok jellemzése, sem a melodia, sem a harmonia magyarázata nem felel meg (47 l.) a valóságnak. Egy szóval: H. tisztán látja, hogy Schopenhauer „akarata“ semmi egyéb, mint a természetí erő mythologikus alakja, egy ellenmondásokkal telített fogalmi fetiche; látja, hogy a zene helyzete a művészetek sorában alaptalan és tarthatatlan; látja, hogy azt a híresztelt akaratot sem a zene elemei sem a komplikáltabb szervezet nem mutatják; kimutatja, hogy az analogia természet és zene közt csak allegoria, egy magában fuldokló, szenvedélyes lélek borús álmodozása, szelleműs játék. — És mindezek után H. ur a 62-dik lapon azt mondja: „minderről igazi, a dolog mélyére ható magyarázatot eddigelé csupán philosophusunk adott.“ No ha csak annyira tudott máig a zene aesthetika eljutni, akkor nagyon szomorúan áll tudományosságának kérdése.

Harrach azonban, mennyire értem, nem ezen okokból csatlakozik Schop-hez, hanem azért, mert azt hiszi, hogy Schop. tana legközelebb áll annak megfejtéséhez, 1., miként keletkeznek a művészeti remek és 2., miként hatnak oly felemelőleg az emberi lélekre? Fájdalom, nem vagyok képes osztózni az elismerésében sem, melylyel Schop. maneseinek kedveskedik. Schop. itt is egy ragyogó képpel köti le az olvasót s e kép csak álomkép. A nemtudatosság, mely a művészi productiót jellemzi s a művészet élvezetében is észlelhető, — csak egy tény, a mely nem magyaráz semmit; annyit azonban mutat, hogy a ki, mint Schop., ilyen kérdést tudományos alakban akar megfejtetni annak a szoros tudomány feladatáról és hatáiról nagyon zavaros fogalma van. Épen azért, mert a a productio folyamata egészen és mindörökké nemtudatos, — róla sem-

mit sem tudunk. Ilyen nemtudás pedig soha sem lehet magyarázó ismereti elv.

Schop.-nál sem lehet az. Hosszu lére ereszteném a szót ha Schop. tanának ezen ellenmondásait részletezni akarnám; Haym R., Cornill Adolph, maguk a tanítványai pl. (Frauenstädt) igen jól érzik a rendszernek e fájós pontját mert az egész tan: a genius akaratnélküliségéről, az alanynak egyéni alakjából való kivetkőzéséről, az intuitió maga — egyfelől veszedelmes babonára vezet, másfelől oly előzményekre épül Schop.-nál, milyeneket a „Vierfache Wurzel“ írójától várni sem lehetett. Az akarat, e szerint, obiectitását a platói eszmékben találja, vagyis az akarat=platói eszmék (adequate Objectitát). Schop. tana azonban e helyen veszedelmesen inog; mert az idea nemcsak az akarat tárgyassága, hanem képzet is. („Die platon. Idee hingegen is nothwendig Obj., ein Erkanntes, eine Vorstellung, u. eben dadurch, aber auch nur dadurch, von Ding an sich unterschieden.“ W. als W. u. V. I. 206). Mi tehát az idea? akarat-e vagy értelmi productum? Schop. e kérdést tisztába hozni nem birta mert ha az idea képzet (Vorstellung), akkor az oktörvény alá esik; ezt pedig Schop. nem ismeri el, („vom Individuo als solchem wird sie nie erkannt“) W. als W. u. V. I. 276 Ha pedig nem képzet, hanem maga az akarat, akkor egyáltalában nem ismerhetjük; Schop. szerint a genius felismeri („die geniale Erkenntnisz besteht in der Auffassung der (platon) Ideen der Dinge selbst, daher wesentlich intuitiv“ u. o. II. 80). Ez ingadozás folytán Schop, az intuitio képtelen fogalmára kényszerül eljutni. Ezen intuitio t. i. nem egyéb, mint az értelem passiv viselkedése, melyre az által jut el, hogy az akaratól elszakad (willenloses subject der Erkenntnis“ I. 20 a „Weltauge“ csak kép). Ámde már ezen elszakadás is egy lehetetlen gondolat. Miután minden=akarat, az értelem is az lesz, ha csak accidense is; hogyan képzelhető már most az, hogy ez az accidens valaha képes legyen a substantián felülkerekedni, sőt azt legyőzni és (mint Hartmann egy nyomasztó álmoképe tanítja) megsemmisíteni? Ilyen tanok nyilván nem szolgálhatnak józan zeneaethetikának alapul. Annál kevésbé pedig, mivel nem érthetni, miként változhatik az akarat értelemmé s mikép szemlélheti a vak akarat az ideákat akkor, mikor egyéni formáitól elszakadt.

Harrach épen azért nem szerencsés ő magyarázatával, melylyel a zenei remekék előállítását magyarázni akarja. Ezen munkát ő következőképen véli megértetni. „Az érzelem magát a lényeket helyezi az elme szellemi szemlélete elé“ (55. l.) vagyis az ember a világ lényegét nem fogalmakban fogja fel, hanem érzelmekben sejtí meg. A tudo-

mány azért alatta áll a művészetnek, mint azt már Schellingtől hallottuk (56. l.) A mit az abstract reflexio nem magyarázhat meg, . . . azt megfejtí az intuitio, a belső szemlélet“ (55. l.). Megengedve; mit tanít az az intuitio, ha a világ lényegét megfejtí? s micsoda ő maga? Harrach ur szerint az intuitio „az eszmét“ ragadja meg (57. l.). De a zenénél ez nincs így; „egy erős pszichikai mozzanat“ rejlik a zeneművészből, mely „nem oldódik fel a fogalomba, nem változik át eszmévé“ (57. l.) „Magyarázatát ott kezdi, hol megszűnt a fogalom“ (n. o.). És mit tanít elvégre is ez az intuitio? „Az elme azután (ez ekstasis után) ama mystikus hangulatba jön, mely transcendens világba vezetí; az eszmélt világot érzi ugyan, de nem tudja megmagyarázni“ (58. l.). Azt hiszem: e vallomással megelégedhetünk. Az elme a zene élvezésénél erős pszichikai mozzanatba jön, mely őt transcendens világba vezetí, a melyet érez ugyan, de magyarázni nem tud. Tökéletes igaza van H. urnak, a zene-évezet csakugyan így hat az elmére, megfosztja a fogalom nyugodtságától. De magyarázni csak fogalmakkal lehet valamit; a hol fogalom hiányzik, ott nem intuitio, hanem egy alkalmas szó lép helyébe Goethe szerint. S ilyen szó: az intuitio. Nem magyaráz semmit s mégis ő fejtí meg a világ lényegét! Hogy mondhatja H. ezen tényállás mellett; „mily szegény az abstractio, a nyelv e világ magyarázatára!“ (58. l.). Azt hiszem, hogy a rendezett gazdagság még mindig a reflexio oldalán van, az intuitio lehet nagyon gazdag, de gazdagsága rendezetlen, maga sem tudja, mít bír.

De ez még csak egyik oldala a problémának: t. i., hogy az alany mint élvezi a zenét. Nem világos ugyan itt sem H. fejtegetéseiből, hogy voltaképen mit élvez az elme ily állapotban, mert a transcendent világ csak egy szó, melyet nem értünk. De legyen így. Milyen lelki állapotban van azután a művész, a ki a productiót végzi? „A műalkotás közepette a geniusban folyton támadnak az eszmék“ (57. l.), mondja H. Nem tudni: a Schop-féle eszmék támadnak-e benne? mert ez lehetetlenség, mivel azok az akarat közvetlen objectitását képezik; — ha pedig az eszmék a közönséges értelemben veendőek, akkor ott áll Harrach a hová nem kívánczik: az értelem vagy legteljebb a phantasia fokán. S úgy látszik, ez utóbbit érti, mert az elme szerinte oly „schematismust hoz létre, mely az érzéket elvonttá, az elvontat érzékivé változtatja át; e schema nem kép, nem másolat, hanem eredeti: a platói eszme“ (57. l.) a platói eszme azonban fogalom; mert ha Parmenides szerint az utcai sárnak is van eszméje (idea), akkor azt senki másképp nem érti, mint

hogy arról is létezik fogalom. S mégis H. szerint „nem szabad a fogalomhoz tapadni“ (57 l.).

Ily módon homályos marad H. urnál ép úgy a művészet productiója, mint a művészet élvezése. Amannál egy nemtudatos tevékenységre akadunk, mely épen azért nem tudható; emennél egy intuitionnak nevezett mystikus tevékenységre, mely néz és nem lát semmit. Legalább a Wagnerből felhozott tétel: „a belső titkos szemlélet látja a lényegét, mely egészen új világot tár fel, azt a világot, melybe a zene vezet el“ (59 l.) — e tétel, mondom, nem egyéb mint egy promesse, a melylyel nyerni semmit sem lehet. A Saisi fátyol ezzel nem lebbenthető fel.

Harrach fejtegetése annál fogva egy érthetetlen lelki tevékenységre s egy transcendent világra vezet, melyről nem tudja sem Schop, sem Wagner R., sem Harrach megmondani, mit tartalmaz. Ha tudnák, bizonyosan megmondanák; de nem teszik.

És ezzel eleget tettem volna philosophusi feladatomnak. A könyv többi részletei nem keltenek philosophiai érdeket, bár magukban véve nagyon érdekesek. Schop. tanai a szöveg és zene együttes hatásáról, a festői zenéről, az operáról (melynél Rossini Normája volt legkedvesebb élvezete), a symphoniáról és zenés miséről, — rendkívül érdekes dolgok, melyeknek összeállításáért hálával tartozunk Harrach uruak; de philosophiai érdekekkel nem bírnak.

Wagner Rich. viszonya Schopenhauerhez képezi a munka második főrészét, melynek fejtegetéseibe nem kívánok bocsátkozni. Sok megjegyzésre lehetne alkalmunk kivált az utolsó VII. fejezetre: „művészeti hitvallás“, mit azonban e helyen mellőznünk kell.

Átalában véve Harrach könyvecskéjét nagy élvezettel olvastam. Világos és könnyed előadása, szellemes conjecturái s azon lelkesedés, melylyel a zenéről, mint az élet megdicsőítőjéről beszél, magát az olvasót is fellelkesíti. Hogy a művészet alkotási processusát megfejtenie nem sikerült, az nem az ő hibája. Annyira ment ő is, mint a mennyire mások juthattak; a nemtudatost senki sem fejtette meg eddig. Ellenben csak helyeselni tudjuk azt, hogy a zenei formalismus ellen annak tartalmi voltát sürgeti; mert pusztá formákkal egy művészet sem hathat, a zene sem. Helyesen jelezte a Schop. által a geniusról mondott akaratlanságot, a művészi ekstasis állapotát. Mindezek azonban még eddig oly mysteriosus állapotok, hogy azokból tudományosan magyarázni mai nap még semmit sem lehet.

S midőn ezen eredmény daczára örömmnek adok kifejezést a

munka megjelenése felett, mert philosophiai magaslaton van tartva s mégis közérthető, azon kívánsággal zárom igénytelen ismertetésemet, vajha sok követője lenne e téren Harrach urnak s vajha neki magának új művekben sikerülne megfejteni azt a titkot, melyet komoly igyekezete daczára ez alkalommal megfejteni még nem birt.

Böhm Károly.

Parádi Kálmán. Physiológiai Lélektan. Középiszkolák használatára. Kolozsvár. Szerző költségen. 1887. — Ára: 80 kr.

A ki az utolsó években megjelent iskolai lélektanainkat figyelemmel kíséri örvendtes vonást tapasztal bennök, egyfelől a mind határozottabban érvényrejutó rövideget (pl. dr. Schlatter Alfréd), másfelől a physiologiai eredményekhez való szorosabb csatlakozást (dr. Pauer Imre, dr. Schlatter Alfréd s mások), melyet a terjedelmesebb tankönyvek is, eltérő álláspontjuk daczára, legalább ignorálni többé nem mernek. Parádi ur lélektana mind két tulajdonsággal bír; neve azt mutatja, hogy physiologiai alapokból indul ki, s ezt igazolja a mellékelt 7 ábra is, melyek az idegrendszer functióinak megértésére nagyon alkalmasak, terjedelme (93 lap, melyből vagy 40-et bátran elhagyhatn) pedig olyan, hogy egy VIII-dik osztálybeli tanuló megterhelés nélkül könnyen elbírja. E két tulajdonsága miatt őszinte örömmel fogadtam a művecskét s elismerésem nem változtatnak kifogásaim, melyeket az egyes pontokra nézve egy netaláni 2-dik kiadás érdekében épen positiv álláspontunk közössége miatt, megtenni, kötelességemnek tartom.

A könyvecske legjobb részét az I-ső szakasz: „az idegrendszer psychophysikai viszonyai“ képezi. A tárgyalás világossága teljesen kielégítő; igaz, hogy az idegalkat, egyéni természet, az álom és álmodás, a hypnotismus — hosszadalmas fejtegetése nem az én izlésem szerint való, ámbar helyesen van kezelve ez is, de utoljára a tanulónak nem árt, ha ezen tüneményekkel is olvasgatás utján megismerkedik. Ép ugy dicséretes a 20. §. »A mozgástünemények«, melyeknek világos tárgyalása az egyéb könyveinkben annyira zavaros és nehézkes előadástól előnyösen eltér s melyeknél, ha nem csalódom, Wundt könyvei szolgáltak jó és biztos alapul. Helyes a 8. §. az elemi érzetek mennyiségéről szóló fejtegetés, mely tökéletesen elegendő arra, hogy a tanuló a psychophysika alaptörvényéről világos képet nyerjen, a nélkül, hogy őt a psychophys. módszerek finomságainak részletezésével terhelnők és — untatnók.

Nem lévén azonban munka, melynek hiánya ne lenne, Parádi ur könyve sem lehet az. E hiányok közé számítom azt, hogy 1. egyes kérdések megfelelő rendszeres helyüket nem nyerték, 2. némelyek az őket megillető behatóbb tárgyalásban nem részesültek és hogy 3. mások tévesen és zavarosan lettek előadva. Egyes elvétett tévedéseket legvégén fogok kiemelni; itt azonban dicsérőleg kell megemlékeznem a világos és könnyen érthető nyelvezetről, melyet szerzőnek ott is sikerült megszólaltatni, hol véleményem szerint, helytelen tanok mellett foglalt állást.

1. Rendszeres helyüket nem nyerték, a mint nekem látzik, a következő részletek.